

4. Иванова Т. К вопросу о взаимодействии логических и речевых категорий //Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2002.

5. ЛАЯ. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова /АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989.

6. ЛАЯ. Ментальные действия. / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Н.К.Рябцева /РАН Ин-т языковедения. – М.:Наука, 1993.

7. Русская грамматика. – Т. I. – М., 1980.

8. Степанова М.Д., Хельбиг Г. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке. – М.: Высшая школа, 1978.

9. Субъектно-объектные отношения в предложении (на материале романо-германских языков)/ Межвуз. сб. науч. трудов. – Иваново, 1985.

10. www.pomorsu.ru/ScientificLife/Library/Sbornic2/article1.htm

11. Худяков А.А. Понятие категории как объект лингвистического исследования // Лингвистика: Общие вопросы теории и методологии.

УДК 81'373.612.2

Л.С. Маліновська,

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів*

РІЗНОАСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МЕТАФОРИ ЯК СИНТАГМИ

Наукове дослідження проведено на різних рівнях мови і пізнання в рамках семантичної і когнітивної теорії метафори. Прослідковуються типи категоріальних сем метафоричних дієслів. Розглядаються три принципи класифікації метафоричних значень: денотативний, парадигматичний і синтагматичний.

The scientific survey is based on different levels of the language and the cognition in the network of the semantic and cognitive theory of the metaphor. The types of the categorical semes of the metaphoric verbs are traced. The issue examines three principles of the classification of the metaphorical meanings: denotative, paradigmatic and syntagmatic.

Метафоротворення: сучасна точка зору.

Структура висловлювання характеризується взаємопроникненням і взаємозалежністю трьох рівнів: логіко-семантичного, логіко-комунікативного і структурно-синтаксичного. З'являючись на рівні

пізнання, процес метафоротворення полягає в частковому структурованні одних понять у термінах інших. Процес метафоротворення на рівні мови трактується як різновид “семантичних змін” або семантичних порушень. Нові метафори змінюють повсякденну мову, способи нашого сприйняття і пізнання світу. Метафора, таким чином, функціонує як посередник між людським розумом і культурою. Згідно з У. Еко (“Членування кінематографічного коду”), іронічність метафори не є ні логічною істиною, ані онтологічною реальністю, проте залежить від культурних кодів [9, с. 388].

З точки зору сучасного мовознавства, функціонування метафори полягає у виявленні чи виборі сукупності спільних рис із двома словами, які разом з тим, семантично роз’єднані: навіть належачи до тої самої синтаксичної категорії, вони включають семантичні риси, які взаємно несумісні: цей феномен найчастіше сприйнятий на рівні синтагматичного сполучення одиниць, риси яких, зазвичай, є відмінними [7, с. 387]. Членування на синтагми відображає ступінь смислової зв’язності слів, як вона оцінюється мовцем у процесі мовлення. Тому тут дуже велику роль відіграє контекст, ситуація, намір мовця нюансувати думку, показати зв’язки та межі окремих частин висловлювання. Підґрунтя членування мовного потоку на синтагми і, відповідно, об’єднання ряду слів в одну синтагму знаходяться за межами фонетики; це – смислові відношення [7, с. 160]. Смислові членування речень на синтагми не співпадають із членуванням на члени речення: різні члени речення можуть входити в одну синтагму, і, навпаки, група одного члена речення може бути розділеною синтагматичною границею. Поділ на синтагми не підпорядковується формально-граматичним правилам, а визначається тими тонкими відтінками смислу, які хоче передати мовець. У всіх випадках синтагматичне членування базується на одному і тому ж принципі: об’єднувати те, що оцінюється як смислова єдність, і розділяти те, що розділено у смисловому відношенні. Велика свобода можлива при виборі синтагматичного членування між підметом і присудком [7, с. 163]. Основна заборона впливає із самої сутності синтагми: членування повинно бути осмисленим [7, с. 160].

Уточнення механізму метафоротворення на різних рівнях – мови і пізнання – дозволяє виділити низку критеріїв метафоричності в рамках семантичної і когнітивної теорії метафори. Теорія семантичного зрушення, до яких належать теорія зрушення об’єму (Урбан-Шиблз), теорія зрушення змісту (Коен-Маргаліт), інтеракціональна теорія (Річардс-Блек), теорія контрвказівок (Гудмен), вербальної опозиції (Бірдслей) і теорія зіткнення (Генль), пояснюють процес метафоротворення, не виходячи за межі співвідношення “мова – навколишня дійсність”. У теорії зрушення об’єму та змісту одиниця метафоричної зміни – слово, в останніх теоріях даної групи одиниця

метафороутворення являє собою результат взаємодії декількох слів. Метафоричне переосмислення окремого слова (терміна) відбувається в результаті його актуалізації для визначення нового об'єкта, що знаходиться у відношеннях тотожності з початковим – позначеним цим словом – об'єктом (теорія зрушення об'єму) або в результаті розширення вихідного змісту терміна чи відхилення від нього (теорія зрушення змісту).

Формальний аспект метафори проявляється на рівні малого синтаксису (мікросинтагматики: словосполучення) і великого синтаксису (макросинтагматики: речення, фраза). Проблему когнітивного синтаксису і зовнішньої семантики речення слід розглядати за співвідношенням: слово (клас предметів) → денотат → референт (конкретний предмет у реченні). Суттєвим напрямом програмування денотата виступає сигніфікат [4, с. 92].

Метафора: релевантні риси (на матеріалі дієслівної метафори).

Значення кожної лінгвістичної одиниці розкладається на простіші компонентні одиниці, які називають, згідно з термінологіями, семами (Потьє, Греймас), аксіологічними рисами (Мартіне, Вальтер), семантичними рисами (англо-саксонська термінологія), семантичними маркерами (Катц-Фодор, Катц-Посталь) або простіше релевантними рисами.

Метафоричні дієслова можуть реалізувати три категоріальні семи “дія”, “процес”, “стан”. “Гра сем” у метафоричних дієслів відбувається в одній категоріальній площині, коли дієслово реалізує значення дії, яке має дещо інший відтінок, ніж у прямому значенні. Перерозподіл сем у метафоричних дієслів найчастіше відбувається в різних категоріальних площинах, коли дієслово із класу дієслів переходить в клас дієслів процесу або стану. Вищевказані категоріальні семи у метафоричних дієслів взаємодіють з іншими категоріальними семами – “динаміка” і “статика”. Комбінаторні варіанти категоріальних сем можна подати у вигляді взаємообумовлених пар: “дія” – “динаміка”, “процес” – “динаміка”, “зміна стану” – “динаміка”, “стан” – “статика”. Перерозподіл категоріальних сем дієслова – результат взаємодії його граматичної і лексичної семантики, зумовленої місцем синтаксичного суб'єкта. Наявність у семантиці метафоричного дієслова граматично релевантної ознаки впливає на реалізацію граматичних категорій.

Вихідною позицією у вирішенні проблеми впливу метафоризації на граматичну поведінку дієслова можна вважати умовно названу опозицію істота/неістота. Для метафоричних дієслів активна форма стану є домінуючою.

Проблематика дієслівної метафоризації зумовлена насамперед більшою складністю дієслівної семантики у порівнянні з іншими частинами мови: через те, що денотати дієслів являють собою денотати-

ситуації, які органічно пов’язані з певними предметами, суб’єктами та об’єктами, основа метафоричної трансформації набуває комбінованого характеру. Тому й класифікація метафоричних значень має здійснюватися за кількома принципами, передусім за денотативним, парадигматичним та синтагматичним. Мовна номінація може бути віднесена до розгляду метафоричних, якщо в її внутрішній структурі присутні два види опозиції – семантична і когнітивна. Саме поєднання у когнітивній моделі дієслова семантичного простору й часу, поняттєвого протиставлення між матерією і рухом створює “те надзвичайне начало у семантиці дієслова, яке дозволяє йому утворювати векторні зв’язки у складі майбутнього висловлення та поєднувати в одній структурі предметні та непередметні ознакові сутності” [5, с. 88].

Метафора у порівнянні з іншими тропами.

За Р. Якобсоном, метафора походить із сильнішої центрації на осі схожостей (парадигматична), а метонімія від переваги наданої віссю суміжності (синтагматична). Згідно з формулюванням: “Кожна тема називає іншу, чи через схожість чи суміжність”, – введення у мовлення призводить неминуче до пріоритетності *метафоричного* або *метонімічного процесу*. Все відбувається, коли мовець враховує можливості співрозмовника, визначає закономірності слововжитку і змушує функціонувати ті самі парадигматичні чи синтагматичні принципи із однаковими семантичними пристосуваннями. *Paul est ignorant comme un âne*, де будова порівняння діє ніби інтенсифікатор, уможливило метафору *Paul est un âne*, і метафора легко лексикалізується (зазначимо, що не можна сказати *Paul est un cheval* із тим же метафоричним значенням, коли сам інтенсифікатор є соціально закодованим) [8, с. 302]. Вживання інтенсифікаторів при дієслові-предикаті має певну прагматичну мету: повідомити про своє ставлення до об’єкта мовлення, справити враження на адресата, викликавши в ньому відповідні почуття, емоції, стимулювати бажану поведінкову реакцію. Прислівники-інтенсифікатори та їхні функціональні еквіваленти не входять в ядерну структуру речення.

Метафора in praesentia, метафора in absentia.

Як базисні виокремлюються два типи метафоричних словосполучень – ядерні та без’ядерні. З урахуванням місця розташування головного елемента ядерної структури класифікуються як регресивні та прогресивні. До найбільш типових регресивних метафоричних словосполучень належать словосполучення з субстантивним ядром, ліві залежні елементи яких представлені прикметниками. До числа ядерних прогресивних метафоричних словосполучень – словосполучення з субстантивним і дієслівним ядром.

На семантичному рівні розрізняють семантичний суб’єкт або агенс, і семантичний предикат, що виражає процес (дію чи стан, що стосуються агенса). На логіко-комунікативному рівні виділяють ло-

гічний суб'єкт або тему, і логічний предикат чи рему. На синтаксичному рівні виокремлюють синтаксичні суб'єкт та предикат – підмет і присудок – два основні члени структури речення [1, с. 126].

Якщо функція метафори полягає у приписування предметові комплексу ознак, то, очевидно, у будь-якій метафорі повинен бути компонент, що визначає те, чому ці ознаки приписуються, тобто означуване, і компонент, який несе ці ознаки, – те, що означає. Перший компонент зазвичай називають темою і позначають символом **a**; другий же, традиційно позначають символом **b**, називають образом [3, с. 132].

Образ обов'язково присутній у будь-якій метафорі – це очевидно, інакше метафори б не було, – а тема може бути вираженою, але може бути і опущеною. В залежності від цього розрізняють двочленну метафору (*in praesentia*), де присутні **a** і **b**, та одночленну (*in absentia*), де є лише образ – **b** [3, с. 132]. Логічна несумісність **a** і **b** – неодмінна умова реалізації будь-якої метафори [3, с. 134].

Двочленна метафора (метафора *in praesentia*) завжди або майже завжди представлена двома іменними групами: *Sa vie est un étrange et douloureux divorce...* (Aragon); *Le corbeau. – L'accent grave sur le sillon.* (Renard); *La nuit, maussade hôtesse...* (Beaudelaire); *O, mort, vieux capitaine !* (Beaudelaire); *La ménagerie infâme de nos vices...* (Beaudelaire) [3, с. 132]. Одночленна метафора (метафора *in absentia*) може бути дієслівною, прикметниковою та іменною: *J'ai hiverné mon passé...* (Apollinaire); *Sur la montagne démente...* (Eluard); *Sur les saisons fiancées...* (Eluard) [3, с. 133].

Ті метафори, котрі приписують об'єкту певні властивості другого об'єкта (тобто дієслівні чи прикметникові), часто однозначно не розшифровуються: *la montagne démente* або *les saisons fiancées*. *La montagne démente* викликає уявлення про неправильну форму гірського хребта, хаотичне нагромадження шпилів, скель і т.д. Із цієї точки зору референтом цієї метафори можуть бути Альпи, Центральний Кавказ, Гімалаї, проте не Крим чи Карпати [3, с. 137].

В ядерних реченнях (з метафорою чи без неї), і взагалі у більшості висловлювань, три рівні співпадають, три плани симетричні та *аналіз висловлювання не складає труднощів*. Так, у реченні *Le malheur est arrivé* слово *malheur* означає водночас агенс, тему і синтаксичний підмет, тоді як *est arrivé* виражає дію, рему і граматичний присудок. Проте у французькому реченні *Il est arrivé un malheur* спостерігається розбіжність між трьома рівнями структури: *malheur* є семантичний суб'єкт (агенс), безособовий займенник *il* символізує граматичний підмет, тоді як тема виражається елементом *il est arrivé*. У висловлюванні *Nous pressentons l'arrivée du malheur* є лише один граматичний підмет (*nous*) і один граматичний присудок (*pressentons*), але два семантичні предикати, що виражають дію (*pressentons* і *l'arrivée*),

кожен зі своїм агенсом (семантичним суб'єктом: *nous i du malheur*) [1, с. 135].

Отже, для детального та всестороннього аналізу метафори необхідно брати до уваги її основні параметри: семантичну двоплановість, дифузійність значення, широку формально-граматичну структуру, необмежений образно-характеризуючий потенціал, орієнтацію на позицію предиката, тісний зв'язок із контекстом. Завдяки метафорі мова, як система, перебуває у постійному реформуванні. Використання метафор – характерна відмінність мови від штучних знакових систем [9, с. 13].

Література

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Наука, 1998. – 236 с.
2. Гордина М.В. Фонетика французского языка. Изд-во Ленинградского университета, 1973. – 208 с.
3. Долинин К.А. Стилистика французского языка: Учеб. пособие для студентов пед.ин-тов по спец. № 2103 "Иностр.яз." – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1987. – 303 с.
4. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. – Донецьк: ДоНУ, 2006. – 378 с.
5. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка: Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 88 – 95.
6. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
7. Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui : guide alphabétique de linguistique française. P.: Flammarion, 1986. – 720 p.
8. Dubois J., Giacomo M., Gespin L., Marcellesi Ch., Marcellesi J.-B., Mével J.-P. Dictionnaire de linguistique. – P. : Larousse, 2001. – 514 p.
9. Современный философский словарь / Под общей ред. д.ф.н. профессора В.Е.Кемерова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – 864 с.

УДК 81'27

Я.Г. Мельник, Е.Б. Яценко,

*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
г. Івано-Франківськ*

ЯЗЫК МОЛОДЕЖИ И СОЦИАЛЬНЫЙ ПОЛ ИЛИ МИФ О ГЕНДЕРЛЕКТЕ

*Стаття присвячена проблемам диференціації молодіжної
жаргонно-сленгової лексики за статевими ознаками. У ре-*